

гуманітарного університету : збірник наукових праць / Міжнар. гум. ун-т. Одеса. 2016. Серія : Філологія, Вип. 25. Т. 1. С. 36–38.

СЕМАШКО Тетяна

д-р філол. наук, професор, Київ

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ СИНОНІМИ ЧИ ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ВАРІАНТИ: ЩОДО РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ

Мова – це живий організм, у якому її одиниці – фразеологізми – не функціонують ізольовано, а тісно пов’язані певними законами їх організації. Водночас фразеологічна система – це не тільки набір фразеологічних одиниць, а й закономірності утворення сталих сполучень, внутрішні відношення між ними і відношення до одиниць інших рівнів. Попри те, що в сучасному мовознавстві вивчення фразеології досягло значних успіхів і базується на досягненнях як вітчизняної, так і зарубіжної фразеологічної науки, до сьогодні існує ряд дискусійних питань. Серед таких – проблема розмежування фразеологічних синонімів і фразеологічних варіантів.

У наукових колах різнотлумачення спостерігаємо вже на рівні трактування синонімії фразеологічних одиниць. Так, Л.Г. Авксентьєв і В.Д. Ужченко фразеологічними синонімами називають «фразеологічні одиниці, які виражають спільне значення і мають однакову синтаксичну сполучуваність, але відмінні між собою компонентним складом, а також емоційно-оцінними семантичними відтінками, закладеними в самій природі фразеологічної одиниці» [3, с. 57]. Інші фразеологічними синонімами називають такі одиниці, які виражають одне поняття, співвідносяться з однією реалією, але відрізняються характером уведення їх у контекст. Зазначають також, що синонімічні фраземи мають стрижневий компонент однієї частини мови, об’єднуються хоча б одним спільним значенням поряд із розбіжностями або у відтінках цього значення, або в стилістичному забарвленні тощо.

Щодо питання варіантності фразеологічних зворотів, то до сьогодні воно залишається дискусійним. Деякі дослідники взагалі заперечують існування лексичних фразеологічних варіантів на тій підставі, що тотожність фразеологізму зберігається лише у випадку граматичної варіації, а заміна лексичного компонента веде до утворення іншого фразеологізму.

На розмежуванні фразеологічних синонімів і фразеологічних варіантів наголошують М. Ф. Алефіренко, Л. Г. Скрипник, В. Д. Ужченко та ін. Попри те, що між останніми немає ні семантичних, ні стилістичних відмінностей, вони різняться одним або кількома (іноді усіма) компонентами лексичного складу, або певними елементами граматичної структури [2, с. 122]. На думку дослідників, фразеологічні варіанти є крайнім виявом синонімічності, де відмінності між синонімами зведені до мінімуму [3, с. 66]. Складність розмежування фразеологічних синонімів і фразеологічних варіантів пов'язують ще й із тим, що фразеологізм варіюється значно більше, ніж слово: до складу фразеологізму зазвичай входить більше компонентів, і кожен із них (і, крім того, їх співвідношення) в принципі допускає варіанти [1, с. 50-52].

Систематизувавши наведені положення, ми визнаємо існування фразеологічних синонімів як і фразеологічних варіантів, і вважаємо за доцільне розмежовувати відповідні поняття. На нашу думку, фразеологічними синонімами слід вважати такі сталі сполучення, які позначають той самий предмет дійсності, виражають те саме поняття, відтіняючи його різні сторони, і за різної внутрішньої форми і неоднакового лексичного складу мають однотипне категоріальне значення, однакову семантичну сполучуваність у контекстному оточенні. Синонімічні сталі сполучення диференціюються за відтінками значення, стилістичними особливостями, сферою вживання тощо. При тому урахуємо також утворення за аналогією на основі певної лексико-фразеологічної прикмети, початкової образності та внутрішньої форми. Аспектно, що в основі виникнення багатьох фразеологізмів лежить різна образність, яка викликає неоднакові асоціації, своєрідно відтворюючи ті самі явища об'єктивної дійсності. І якщо

у новій сполучі є якийсь додатковий семантичний чи стилістичний відтінок, вона починає побутувати поряд із уже усталеною і стає її синонімом.

Фразеологічні варіанти потрактовуємо як лексико-граматичний різновид фразеологічних зворотів, які мають спільне значення і відрізняються одним чи кількома лексичними компонентами. Розбіжності між варіантами фразеологізму можуть бути різними, але вони не повинні порушувати його єдності. Однак, не варто стверджувати, що варіанти можуть взаємозамінюватись у будь-якому контексті без зміни змісту висловлювання, інакше це звело б нанівець смисл існування та функціонування варіантів. Кожен компонент, що варіюється, маркує фразеологічну одиницю, тобто додає до неї або позбавляє її якоїсь якості.

Водночас особливості деяких фразеологізмів засвідчують не завжди чітку межу між варіантністю і синонімією. На нашу думку, це зумовлено тим, що в межах фразеологізму може варіюватись компонент, який за тотожності форми змінює етимологічний образ виразу. Наприклад, фразеологізми *білий як полотно*, *білий як стіна*, *білий як молоко*, *білий як голуб*, *білий як крейда* можна визнати і лексичними варіантами (на синхронному рівні), і синонімами (з огляду на актуалізацію внутрішньої форми).

Отже, явища варіативності (варіантності) та синонімії пов'язані з питанням формальної та семантичної організації фразеологізму. Фразеологічні синоніми, маючи спільне значення, побудовані на різній образній основі (семантична ознака) і не допускають заміни слів-компонентів у своїй структурі (формальна ознака); вони репрезентують один денотат, по-різному називаючи його. У фразеологічних варіантах змінам підлягає план вираження, а план змісту залишається незмінним. Відтак, фразеологічні синоніми – це різновид синонімії за денотатом; синоніми за сигніфікатом є фразеологічними варіантами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Редін П.О. Типи системних зв'язків фразеологічних одиниць у мові. *Мовознавство*. 1994. № 4–5. С. 50–52.

2. Скрипник Л.Г. Фразеологія української мови. Київ : Наук. думка, 1973. 280 с.

3. Ужченко В. Д., Авксентьев Л. Г. Українська фразеологія : навчальний посібник для філологічних факультетів. Харків : Основа, 1990. 167 с.

СИНИЦЯ Ірина

д-р філол. наук, с.н.с., Київ

ЧУЖОМОВНІ ТЕРМІНИ У «ПРАВОПИСНОМУ СЛОВНИКУ» ЗА РЕДАКЦІЮ О. ПАНЕЙКА

Сьогочасна увага до історії української термінології є результатом нагальної потреби відтворення науково обґрунтованих засад для оновлення, впровадження чи створення україномовної галузевої термінології.

Нормативні джерела української мови, створені у різні часові відтинки її розвитку, є і фіксацією певних мовних ознак конкретного періоду, і достовірним фактичним матеріалом для вивчення мови, науки, культури українського народу, і стимулом до перегляду пропонуваніх і відкинутих або забутих мовних норм, правил, випадків слововживання. Таким джерелом вважаємо і «Правописний словник» за редакцією Олександра Панейка, виданий 1941 р. у Львові [2].

Створений на основі «Правописного словника» Овсія Ізюмова (1931 р.), словник О. Панейка отримав іноді протилежні оцінки фахівців. Найпоширенішою є кваліфікація цього видання В. Сімовичем у передмові до нього як «передрук «Правописного словника», що його видало Державне Видавництво України в Києві 1931 р.», хоча науковець зауважує також про здійснені корективи у правописі слів і про зміни у їх доборі: довелося «...дещо викинути, а дещо, відповідно до потреб часу, додати» [2, с. 4].

Вартує звернути увагу до заклику Ю. Шевельова дослідити в порівняльному аспекті «Правописний словник» Г. Голоскевича